

SAYI 38 • 2011

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

İSAM

belgeleri okuyucu ile karŒılaŒtırma vazifesi üstlenmiŒ gibi kenarda durmaktadır. Ayrıca yazar birçok bölümde gayetle az ve bazen de sadece tek bir örnek kullanarak birçok genellemeye varmıŒtır (örn. s. 123-15).

Bu tenkitlerden sonra belirtilmelidir ki yazar, az bilinen bir konuya hem de birincil kaynakları kullanarak temas etmektedir. Eser bu konudaki büyük boşluğun doldurulmasında önemli bir katkı niteliğindedir. Yine yazarın ulaşamadığı bilgiler ve yapamadığı yorumlar konusundaki dürüst ifadeleri araŒtırmacıları birkaç noktada yeni araŒtırmalara teşvik etmektedir.

Bu bakir alanlar sırasıyla ve kısaca: CHF içindeki ve seçimlerdeki siyasi muhalefet; din eksensiz olmayan rejim aleyhtarı telkin beyannameleri; Rauf Orbay'ın yurtdıŒındaki siyasi faaliyetleri; her ne kadar dilekçelerin 12 Eylül rejimince imha edildiği söyleniyorsa da TBMM Dilekçe Komisyonu, İçişleri Vekâleti ve Emniyet arşivlerinin açılması şartıyla 1929 öncesi muhalefetin arzettiği durum.

Son söz olarak bu kitap dikkatle okunmayı, üzerinde düşünölmeyi ve saklanmayı fazlasıyla hak etmektedir. Bu bakımdan yazarının da böylesi önemli bir konuya yetkinlikle eğildiği ve kullandığı dürüst ve mutedil dil dolayısıyla tebrik edilmesi icab etmektedir.

A. Teyfur Erdoğan

Mehmet Ö. Alkan,

Tarık Zafer Tunaya'nın Anısına Yadigar-ı Meşrutiyet,

İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, xiii + 283 sayfa.

Geç dönem Osmanlı ve erken dönem Cumhuriyet tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan Tarık Zafer Tunaya anısına, çoğu öğrencisi olan bir grup akademisyen tarafından yayınlanan kitap, II. Meşrutiyet dönemi üzerine 13 Makale ve Tarık Zafer Tunaya üzerine yapılmış bir röportajı içermektedir. Bu çalışma İ.Ü. SBF Dergisi'nin hazırladığı ve Tunaya'ya ithaf edilen II. Meşrutiyet'in 100. yılı dolayısıyla hazırlanan özel sayının kitaplaşmış halidir.

Kitabın editörü tarafından yazılan *Sunuş* yazısında Tunaya'nın kısa biyografisi yanında çalışmanın kitaplaşma hikayesi de anlatılmaktadır. Kitapta, Sunuş bölümünü müteakip, kitapları, tercümelere, makaleleri, gazete yazıları ve söyleşilerini içeren geniş bir Tunaya bibliyografyası mevcuttur.

Kitabın ilk makalesi çalışmanın editörü Alkan tarafından hazırlanan *Gogol'un Paltosu ve Tarrık Zafer Tunaya'nın "Tükiyede Siyasi Partiler"*i adlı yazıdır. Makale, Tunaya'nın akademik çalışmalarının tarihini bu çalışmaların yapıldıkları dönemle irtibatlandırarak incelemektedir. Ayrıca, Tunaya'nın ilham verdiği çalışmalar ve akademisyenler de yazıda zikredilmiştir. Fakat, başlıkta ifade edildiği gibi sadece *Siyasi Partiler* adlı eseri değil Tunaya'nın birçok eserini inceleyen bir makaledir ve bu eserlerle *Siyasi Partiler* kitabı arasında anlamlı bir ilişki de kurulmamıştır yazıda.

Kitabın ikinci makalesi İttihat ve Terakki üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Feroz Ahmed'e aittir ve *1914-1918 Savaşı Sırasında Jöntürk Politikasının İkilemleri*'ni tartışmaktadır. Makalenin temel tezi İttihatçıların bir maceraperestlikten ziyade bir zorunluluk eseri olarak savaşa girmiş oldukları yönündedir. Yazara göre, İttihatçılar mali bir kriz içerisinde kıvranan ve iflas etmek üzere olan bir devleti yönetmekteydiler. Bu krizin getirdiği zorunlulukların bir neticesi olarak gerekli yardımı bulabilmek için ittifak arayışlarına girmişlerdi ve en uygun teklifi veren ortak olarak Almanya'yı seçmişlerdi.

Makalede en çok dikkat çeken husus I. Dünya Savaşı yılları esnasında Osmanlı devlet adamlarının takip ettiği politika üzerine yapılan analizlerdir. Okuyucuda, bu dönemin İttihatçı (İttihad ve Terakki Cemiyeti-İTC) devlet adamlarının yorgun ve çöken bir imparatorluğu ayakta tutmaya çalışan aktörler olarak, savaşın ortaya çıkardığı krizlerden başka bir işle uğraşmadığı kanaati oluşmaktadır. Diğer taraftan, İttihatçıların devletin bütünlüğünü koruma yönündeki çabaları anlatılırken, bu dönemdeki Jön Türk politikasının içe bakan yüzüne yeterince değinilmemiştir. İç politikada, son yüzyılın en muktedir iktidarına bu dönemde sahip olan İttihatçıların, devlet otoritesinin tebaa üzerinde tesis edilmesi için bütün imparatorluk topraklarında giriştikleri faaliyetlerden en azından devleti ayakta tutmak bağlamında bile olsa, neredeyse hiç bahsedilmemektedir. Ayrıca, İttihatçıların İmparatorluğun dağılacağını savaş sonuna kadar neredeyse hiç düşünmedikleri yönündeki literatürde var olan çalışmalar da gözden kaçmışa benzemektedir.

Rıdvan Akın tarafından yazılan üçüncü makalede *İkinci Meşrutiyetin Sadrazamları ve bu sadrazamlar döneminde ortaya çıkan Temel Rejim Sorunları* tartışılmaktadır. Makale, Kamil Paşa'dan başlayarak II. Meşrutiyet dönemi sadrazamlarının karşı karşıya kaldıkları belli başlı sorunları incelemektedir. Yazar, sırası ile sadrazamların uğraştıkları sorunların bir özetini vermektedir.

Daha sonra Sina Akşin, *Avrupa Büyük Devletleri İttihat ve Terakki'yi Neden Sevmiyorlardı ?* sorusu bağlamında İttihatçıların Osmanlı Devleti'ni yeniden diriltme

idealiyle büyük güçlerin Osmanlı politikasını değerlendirmektedir. Yazar'a göre, "Bir kez İTC'nin 'hasta adam' Osmanlı Devleti'ni diriltmek, ayağa kaldırmak iddiası onlara çok tersti. Çünkü onların anlayışına göre Osmanlı eninde sonunda yok edilecek, parçalanacak, ele geçirilecek bir avdı... şimdi İTC Osmanlı'yı çağcılaştırabilirse bu hedeflerine belki hiç ulaşamayacaklardı."

Kitabın beşinci makalesi Mehmet Ö. Alkan tarafından yazılan *1908 Seçimleri ya da 1324 İntihabı* başlıklı yazıdır. Bu yazıda Alkan, hürriyetin ilanından başlayarak ilk seçimlerin sonuna kadar olan süreci değerlendirmektedir. Bu bağlamda, seçim yasasından hareketle seçim sistemi, seçmenlerde ve adaylarda aranan şartların neler olduğu, seçim propagandası ve seçim sürecinin nasıl geçtiği, farklı milletlerin seçimlere nasıl baktığı, İttihat ve Terakkinin seçimlerdeki tutumu vs. makalede incelenen konulardandır. Ayrıca bu seçimlerin ilk çok partili seçimler olmaları hasebiyle Türk demokrasi tarihinde özel bir yerlerinin olduğunun da altı çizilmiştir. Yazı, seçim propagandası ve seçim sürecini tasvir eden fotoğraflar ve seçimlere dair dökümanlarla daha da zenginleştirilmiştir.

Zeki Arıkan tarafından *İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin İç Tüzüğü* neşredilmiştir kitapta. Arıkan tarafından yazılan giriş yazısında mütareke dönemi İzmir'i ve buradaki farklı gruplar arasındaki çekişmeler ve buranın siyasi atmosferi dönemin gazetelerine ve dönemle ilgili hatıratlara da müracaat edilerek tasvir edilmektedir.

Yedinci olarak Ferdan Akın, *Tarihçiliğin Profesyonelleşme Süreci Olarak II.Meşrutiyet* adlı makalesinde, tarihçiliğin vekayinüvislikten bilimsel tarihçiliğe geçiş sürecinde II. Meşrutiyet dönemecini analiz etmektedir. Akın, bilimsel tarihçiliğin gelişmesinde Rusya'dan göçen tarihçi ve türkologların etkisine özel bir önem atfetmekte ve bu aydınların kurduğu dernek ve kulüplerde yapılan entelektüel faaliyetlerde tarihin özel bir yeri olduğunu ifade etmektedir. Yazıda ayrıca, Türkçülük ideolojisinin gelişimi ve bu ideolojinin argümanlarına tarihsel temel kazandırma çabalarının bilimsel tarihçiliğin II. Meşrutiyet döneminde zirve yapmasının en önemli sebeplerinden biri olduğu da belirtilmektedir. Türk Derneği, Türk Bilgi Derneği vs. gibi özel teşebbüslerin yanında Darülfünun'daki tarih çalışmalarının da bu dönemde kazandığı ivmeden ayrıntılı olarak bahsedilmektedir.

Kitabın sekizinci makalesi Sacit Kutlu tarafından yazılan *Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Millet-i Hakime ve Müsavat Tartışmaları*dır. Yazar, makalesinde Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde Millet sistemine dayalı İmparatorluk sisteminden vatandaş temelli modern devlete geçiş sürecinde yaşanan millet-i hakime ve eşitlik tartışmalarına değinmektedir ve farklı kesimlerin "Osmanlılık" kimliği altında birleşme politikasına yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Makale'de,

Gayr-ı Müslim ve Türk olmayan unsurların etnik aidiyetlerin kaynaşma lehine ortadan kaldırılmasına karşı çıktığı ifade edilmiş, Türklere de Türkçü ideolojiyi savunanlar dışında kalan kesimlerin eşitlik ilkesine karşı çıkmadığı vurgulanmıştır. Türkçülerin ise din temelli olan hiyerarşiden milliyet temelli bir hiyerarşiye geçmeyi savundukları Hüseyin Cahid örneğinden hareketle izah edilmeye çalışılmıştır. Fakat bu yaklaşımların hükümet politikasına olan etkisi ve yansımalarının yeterince izah edilmediği görülmektedir. Sonuç bölümünde, Ortadoğu'daki milliyetçilik cereyanlarının “zahirde seküler, ama örtülü olarak dini unsurlara sahip” olduğu gerekçesiyle başarısız oldukları kanaatine varılmış olması oldukça indirgemeci görünmektedir.

Daha sonra, kitabın editörünün İlber Ortaylı'yla yaptığı bir röportaj yer almaktadır çalışmada. İlk olarak Tarık Zafer Tunaya hakkındaki kanaatlerini zikretmektedir Ortaylı. Arşivciliğinden ve kaynakları değerlendirme kabiliyetinden övgüyle söz etmektedir. Akabinde Tarık Zafer Tunaya'nın talebelerinin tarihçilikleri röportaja konu oluyor. II. Meşrutiyet dönemi tarihçiliği, Son dönem Osmanlı tarihinin aktörleri derken röportaj gelişmektedir.

Kitabın onikinci makalesi İlhan Tekeli ve Selim İlkin tarafından kaleme alınmıştır ve *Bir Başkaldırı Odağı ve Ortamı Olarak Selanik ve Makedonya* başlığını taşımaktadır. Yazının başlangıcında kuruluşundan 1908'e kadar olan dönemdeki İttihat ve Terakki hareketinin tarihi özetlenmiştir. Bundan sonraki bölümlerde ise, Selanik bir başkaldırı odağı olarak, Makedonya ise bir başkaldırı ortamı olarak ele alınmış ve bu bağlamda özellikleri incelenmiştir. Daha sonra ise bu hareketin İttihat ve Terakki içerisinde nasıl kök saldı ve başarıya ulaştığı incelenmiştir.

Sanayi toplumuna geçiş ile birlikte üretimin kitleselleşmesi ve bunun pazarlanması ihtiyacının ortaya çıkması göz kamaştırıcı sergilerin de ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Batılılaşma ile birlikte Batı'nın sergi kültürünün de Osmanlı Devleti'ne geçtiği görülmektedir. İşte bu sergilerden biri olan *1909 Bursa sergisi*, Zafer Toprak tarafından *Milli İktisadın Temellerinin* atıldığı sergi olarak incelenmiştir. Zafer Toprak bu sergileri Cumhuriyet'in yerli malları sergilerine bir başlangıç olarak nitelemektedir ve malın menşei'nin ön plana çıkmasının bu sergi ile başladığını ifade etmektedir.

Kitap, 1908 devrimine dair literatürün Erik Jan Zürcher tarafından değerlendirilmesiyle son bulmaktadır. Bu makalede Zürcher, Hürriyet'in ilan edilmesine varan olaylar zinciri hususunda literatürde geniş bir fikir birliğinin mevcut olduğunu ifade etmektedir. Fakat isyanın nedenleri hakkında literatürde küçük ihtilafların bulunduğuna işaret etmektedir. Bazı yazarlar Reval görüşmeleri ile başlayan uluslararası sürecin 1908 Devriminin patlak vermesinde etkili olduğunu

belirtirken diğerk bir kısmı Abdülhamid'in despotik rejiminin bu devrimin gerçek sebebi olduğunda ısrar etmektedir. Son olarak Enver ve Niyazi'nin hatıratı arasında bugüne kadar bir karşılaştırma yapılmamasının devrimin asli mekaniğini öğrenmek fırsatının kaçırılmasına yol açtığına değinmektedir.

Sonuç olarak, kitabın yayınlanması II. Meşrutiyet dönemi literatüne önemli bir katkı olarak düşünülebilir. Bu dönemle ilgili akademik çalışma yapmış yazarların temel fikirlerini ifade ettikleri makalelerin kitap içerisinde yer alması kitabı hem genel okuyucular hem de tarihçiler için önemli kılmaktadır.

Talha Çiçek

Miriam Hoexter,

Endowments, Rulers and Community: Wakf al-Haramayn in Ottoman Algiers,

Leiden: Brill, 1998, xv + 188 sayfa.

Birçok İslâm ülkesinde, müslümanların Mekke ile Medine'ye (*Harameyn*) ve oranın sâkinlerine gösterdikleri ilgi ve saygının ortak ve somut bir ifadesi olarak Harameyn'de yaşayanlar için vakıflar kurulmuştur. Geçmişte bu amaçla kurulmuş vakıflar "Harameyn Vakıfları" (*Evkâf-ı Harameyn*) başlığı altında toplanmış ve bu gaye ile kurulmuş vakıf malların yönetimi ve *mevkûfun leh'*lerine ulaştırılması hususundaki görev bu çatı altında sürdürülmüştür. Harameyn vakıflarının boyutları, yönetimi, yükümlülüklerini yerine getiriş tarzları vs. gibi hususlarda çok az çalışma yapılmıştır. (Osmanlı'da Harameyn Vakıfları konusunda Türkiye'de de bir doktora çalışması yapılmıştır: Bk. Mustafa Güler, *XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Harameyn Vakıfları ve Ehemmiyeti*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul 1999).

Bu çalışma, Harameyn Vakıfları'nın Osmanlı Cezayir'indeki durumunu on yedinci yüzyıl son çeyreğinden Fransızlar'ın Cezayir'i işgal tarihi olan 1830 yılına kadar olan dönemi esas alarak incelemektedir. Bu çeşit vakıfların gelişim sürecine değindikten sonra (birinci bölüm), Harameyn Vakıfları'nın kurumsal yayılması (ikinci bölüm), yönetimi (üçüncü bölüm), Harameyn Vakıfları teşkilatının bünyesine katılan vakıflarla genişleme süreci (dördüncü bölüm), vakfın bünyesindeki mülklerin tedviri (beşinci bölüm), Harameyn Vakıfları'nın kuruluş görevlerini ifa